

nosti, s mírou odpovědnosti, kterou na něho společnost vložila, ohromný význam pro ostatní lidi. Mimořádného významu nabývá tudíž zkoumání působení různých systémů sociálních vztahů na obraz života, chování, pracovní i mimopracovní činnosti člověka. K řízení činnosti jednotlivých individuí a skupin je nutno znát nejen obecnou determinantu, ale i všechny podmiňující faktory, mechanismy jejich vzájemného působení i funkční spojení těchto mechanismů se sociálním organismem jako celkem.

Z nastíněné problematiky zřetelně vysvítá, jaká neomezená péče je v Sovět-

ském svazu věnována výzkumu potřeb společenských skupin a jednotlivců a že tento výzkum je třeba provádět na vědeckém základě, aby uspokojování přirozených požadavků pracujícího člověka v socialistické společnosti bylo viděno v nejpodstatnějších rysech. K splnění těchto požadavků přispívá nemalou měrou sociologie a sociologický výzkum ve spojení s jinými vědami, zejména sociální psychologií a psychologií osobnosti. Sociologie se zde však ukazuje jako nezbytný článek v řetězu získávání vědeckých poznatků, na jejichž základě je teprve možno formovat a uspokojovat socialistického člověka.

Alvin W. Gouldner, The Coming Crisis of Western Sociology

Basic Books, Inc. Publishers, New York, London 1970, str. 528

Kniha amerického sociologa A. W. Gouldnera, profesora sociální teorie na Washington University, St. Louis, byla již dlouho předtím, než vyšla, reklamována jako nejvýznačnější kniha desetiletí o sociologii. V určitém smyslu reklamní hesla tentokrát nepřeháněla a skutečně je možné tuto práci zařadit k nejvýznačnějším pracím o sociologii, jež vznikly na půdě americké sociologie. A. Gouldner podává široký a také hluboký kritický obraz stavu soudobé americké sociologie i analýzu příčin oné krize, v níž se americká sociologie již nachází. Kritické ostří Gouldnerových analýz je zvláště zaměřeno na kritiku americké strukturálně funkcionalistické koncepce sociologie, jak ji především reprezentuje T. Parsons.

A. Gouldner považuje svou práci za část širšího pracovního plánu, jehož prvním výsledkem byla práce o Platónovi. Zamýšlené další práce, jež mají následovat, mají stejný cíl jako práce, jež již vyšly — přispět k historicky informované sociologii sociální teorie. Na jiném místě své práce Gouldner mluví o nutnosti vypracovat sociologii sociologie, jakési kritické a sebekritické reflexe o smyslu, postavení, úkolech a mož-

nostech sociologie a sociologa v moderní společnosti. Kniha A. Gouldnera není tedy prací, jež je výhradně věnována problémům metod či metodologie, kritické úvahy o problematice metod i otázky obecné metodologie jsou však významnou a důležitou částí celé práce. Poněvadž Gouldnerova práce zaslouží pro svůj zásadní a hluboký kritický pohled všestranné zhodnocení, není možné postihnout její přínos a podnětnost v krátké recenzi. Proto se soustředíme jen na ty části práce, které se přímo a výslovně dotýkají otázek obecné metodologie nebo vlastních výzkumných metod a technik, jež používá soudobá americká sociologie. Výrazným rysem Gouldnerova přístupu k otázkám metody je všestranný a celistvý pohled na otázky metody, které nejsou chápány ani jako čistý problém obecné metody, jež je produktem logických úvah autonomní vědy, nezávislé na charakteru a podstatě studovaného objektu, ani jako záležitost čistě věcných a instrumentálních metod a technik sociologického výzkumu, které jsou ideologicky, politicky a morálně lhostejné či neutrální. Můžeme dokonce s určitým podivem konstatovat, že Gouldner nesdílí, a to naprosto vědomě, předsud-

ky a chybné názory některých našich sociologů, kteří v době nedávno minulé buď považovali v duchu pozitivisticky orientované logiky vědy otázky metody za otázky ryzí vědy či logiky, nebo naopak zase v druhé krajnosti empirizující sociologie sdíleli běžný předsudek buržoazní empirické sociologie, že konkrétní metody a techniky sociologického výzkumu jsou naprosto ideologicky a politicky neutrálními či lhostejnými technickými nástroji objektivního a exaktního výzkumu.

Gouldner přistupuje ke kritice určité sociologické teorie i metody, na níž spočívá, s určitými předpoklady, které považuje za nezbytné pro správné zhodnocení a posouzení skutečného významu a objektivní společenské funkce té či oné teorie a té či oné metody. Když zastáváme nebo vyvracíme nějakou sociologickou koncepci, nestačí logické argumenty. Sociologové se podle Gouldnera musí vzdát sice lidské, ale současně elitářské myšlenky, že druzí věří na základě potřeb, kdežto sociologové na základě diktátu logiky a rozumu. Pro buržoazní sociology je velmi obtížné, aby pocítili, že „vědecká metoda“ není prostě jen záležitostí logiky, nýbrž i morálky a že je navíc určitou ideologií nevelké sociální skupiny — sociologů profesionálů. Zkoumat charakter určité sociologie, její teorie a metody vyžaduje, abychom nezkoumali jen logickou eleganci a čistotu určitých tvrzení, ale abychom se tázali po objektivní společenské funkci a smyslu určité teorie. Nestačí věřit ujištěním technických kánonů sociální teorie, podle nichž nemá sociální teorie mít žádné politické a ideologické důsledky, když je ve skutečnosti každá sociologická i sociální teorie má. Podle Gouldnera dokonce běžné metodologické postuláty americké sociologie a ostatních společenských věd jsou jen dalším druhem ideologie. To je důvod, proč uvádí část druhé kapitoly přímo názvem Metodologie jako ideologie. Díváme-li se na tento problém z hlediska běžného názoru, „metodologie“ se zdá být čistě tech-

nickou záležitostí bez ideologie. Ale fakticky je smíšená s ideologicky znějícími předpoklady, co je společenská skutečnost, kdo je sociolog a jaká je podstata vztahů mezi společností a sociologem. Ideologizování sociologie a jejích metod je podle Gouldnera plně vyjádřeno zvláště v té škole myšlení, která nejvíce trvala na profesionalizaci a autonomii sociologie, ve směru, který rozvinul T. Parsons. Názorně se tento ideologický a konzervativní přístup projevila například ve sborníku reprezentativních statí o americké sociologii, který redigoval a vydal T. Parsons. Tato kniha vyšla pod názvem Americká sociologie v roce 1968, tedy podle Gouldnera v době prohlubující se války ve Vietnamu, a v době, kdy konflikty mezi barevnou menšinou černochů a bílými dosáhly vrcholu a našly svůj výraz v letních násilných vzbouřeneckých akcích, které vyvolaly ohlas v celém světě. V této době vychází kniha reprezentující americkou sociologii, kniha, která je podle Gouldnerova výrazu jedinou gratulační oslavou americké společnosti. Metodologický přístup, který má své politické a ideologické důsledky, přístup uplatněný v této knize aplikuje optiku, která jednoznačně vidí láhev, jež je do poloviny naplněna, vždy jen jako láhev napůl plnou a nikdy ne z poloviny prázdnou. V tomto velmi selektivním jednostranném obrazu americké společnosti, je veřejnost přesvědčována řadou technik, že američtí černoši jsou z jedné třetiny střední třídou, a nikoli, jak je tomu ve skutečnosti, ze dvou třetin třídou žijící v bídě. Tento přístup Gouldner nazývá používáním vysoce zatemňující metodologie. Používání této vysoce „vědecké“, tj. ve skutečnosti zatemňující metodologie vede fakticky k vytváření propasti mezi tím, o čem sociolog pojednává jako sociolog a tím, s čím se setkává jako každý občan a soukromá osoba v každodenní skutečnosti. Je proto fantazií věřit, že činnost sociologa v profesionální oblasti může být nezávislá na jeho osobním životě, nebo že osobní život člověka nemůže a

nesmí mít žádný vliv na jeho profesionální aktivitu.

Mezi další metodologické výchozí principy funkcionalismu v americké sociologii patří vychvalovaný přístup koncepce funkčních proměnných či neproměnných vzorů. Je zjevně namířen proti principu kauzality a současně i podle vlastních Parsonsových výroků má překonat údajně zastaralý „jednofaktorový“ přístup marxismu. (Marxismus sice nikdy nebyl a není teorií o rozhodující roli jednoho faktoru, což Parsons marxismu rezolutně připisuje.) Gouldner ve svých zásadních kritikách funkcionalismu, kdy právem poukazuje na úzké souvislosti strukturního funkcionalismu Parsonsova s funkcionalismem A. Comta a E. Durkheima, kritizuje též neplodnost Parsonsových funkcionálních proměnných. Tradiční program funkcionalismu — hledání pozitivních funkcí institucí, morálních norem a hodnot byl namířen proti evolucionismu a stal se základem pro komparativní přístupy, ve kterých je lhostejné, zda minulý stav společnosti má nějaký vztah k její současnosti. Historicky konkrétní společnosti jsou pak funkcionalismem analyzovány s předpokladem, že neexistují žádné příčiny, společenský systém je chápán jako vzájemně působící proměnné spíše než v termínech příčin a účinků. To vyúsťuje v abstraktní floskuli, že všechno ovlivňuje všechno. Funkcionalismus však nepodal nikdy uspokojující teorii a metodologický přístup, jakou váhu mají jednotlivé proměnné v systému, která proměnná je důležitější. Zde myslím Gouldner trochu zjednodušuje a zdá se, že nepostřehl právě podstatný rozpor mezi Parsonsovými metodologickými deklaracemi a objektivními důsledky a úmysly. Z hlediska funkcionálních imperativů jsou všechny prvky a části systému zkoumány podle toho, jak přispívají k udržení a zachování celku. To je skutečně přístup vycházející z principů množství proměnných v celku systému. Ale přes tvrzení o určující a rozhodující roli normativních kulturních vzorů Parsons nakonec dospívá

ke kulturnímu determinismu a monismu a proti původnímu záměru množství proměnných a jejich vzájemného působení dává přednost jednomu nejdůležitějšímu faktoru — institucionalizované struktuře kulturních a hodnotových vzorů. Parsons si není vědom vnitřního rozporu mezi pojetím systému jako řady či množství vzájemně působících proměnných a jeho preferencí institucionalizované struktury kulturních a hodnotových vzorů, tj. v podstatě nadstavbových prvků. Preferování a vyzvedávání kultury jako dominantního a určujícího prvku každého společenského systému a rozhodující vyšší kybernetické kontroly řízení vývoje společnosti znamená, že Parsons přechází k jiné metodologické premise, ovšem bez vědomé reflexe o tomto posunu.

Gouldner podává v dalších částech své práce velmi přesvědčivé a zdůvodněné kritiky konzervativní a apologetické funkce strukturního funkcionalismu bez ohledu na postulované principy metodologické a teoretické objektivnosti a nezájatosti. Jeho kniha je tak cenným příspěvkem ke kritice některých zásadních metodologických předsudků a pověr, zvláště pak předsudku o čistě logickém a vědeckém rázu obecné metody i o čistě technickém a instrumentálním rázu výkonných technik. Neudržitelnost těchto metodologických koncepcí pak Gouldner jasně prokazuje zvláště při analýze skutečných objektivně konzervativních a apologetických závěrů strukturního funkcionalismu, který dokazuje vzácnou schopnost žít ve společnosti plně konfliktů, rozporů a sociálních bitev a přitom je pomocí zatemňující metodologie obcházet nebo interpretovat ve zkreslující optice blahopřejné sebechvály jak své vlastní koncepce, tak i své údajně dobře fungující společnosti.

Gouldnerova kniha má i určité nedostatky. To se projevuje v jeho kritických poznámkách na adresu marxismu i v pasáži o domnělé krizi sovětského akademického marxismu. Tyto jeho názory jsou jednak podmíněny zbytky určitých předsudků, jichž se ani Gouldner plně nezbavil,

jednak jsou dány jeho malou informovaností o skutečném vývoji marxismu v Sovětském svazu. Tyto dílčí nedostatky byly

podrobeny kritice v obšírné recenzi Gouldnerovy knihy, již jsem vypracoval pro Sociologický časopis. *Eduard Urbánek*

M. N. Greckij: Francúzský štrukturalizmus

Nakladateľstvo Pravda, Bratislava 1972, str. 75

Recenzovaná práce sovětského autora M. N. Greckého, která byla přeložena do slovenštiny, je sice rozsahem nevelká, ale svým obsahem a pojetím je vysoce zajímavá a aktuální. Skládá se z úvodu, tří kapitol a na konec je připojen stručný přehled nejdůležitější literatury, který autor sestavil podle zaměření své práce. Jsou tu uvedena některá díla klasiků marxismu-leninismu, práce z obecné lingvistiky, základní dílo Cl. Lévi-Strausse a pak statí sovětských autorů i některých francouzských autorů, jež se různým způsobem strukturalismem zabývali.

Předem je nutno říci, že práce M. N. Greckého je přes svou stručnost prací vysoce potřebnou a také kvalifikovaně a zasvěceně napsanou. Již v úvodu autor poukazuje na to, že existuje různé pojetí struktur, různé způsoby zkoumání a strukturalismus je jen jedním z nich. Strukturalismus takto chápaný je úzce spjat se semiotikou, modelováním a s mnohými matematickými a formálně logickými metodami výzkumu. Pro potřeby odlišení a klasifikace autor rozděluje strukturalismus do dvou základních forem. Je to na prvním místě konkrétní vědecký strukturalismus a strukturalismus s filosoficko-ideologickým obsahem. Greckij vychází z předpokladu, že konfrontovat strukturalismus s marxismem můžeme jen ve filosofické a obecně sociologické rovině. Tento postup je tím spíš nutný proto, že strukturalismus filosofický úzce souvisí s určitými metodami a ideami konkrétních věd, opírá se o ně nebo z nich přímo vychází při budování širších strukturalistických koncepcí.

V pojetí autora recenzované práce se strukturalismus jako směr a proud zformoval v 60. letech ve Francii. Mezi nej-

významnější představitele takto pojatého strukturalismu zařazuje Clauda Lévi-Strausse, M. Foucaulta, R. Barthèse, J. Lacana. Tento strukturalismus vystoupil jako odpůrce filosofické tradice existencialismu. Proti subjektivnosti staví objektivnost, proto individuálnímu prožívání vědeckou exaktnost, proti svobodnému lidskému jednání pevnou stálost struktur. Mezi francouzskými strukturalisty vyděluje Greckij pak antimarxistické představitele, k nimž zejména řadí L. Sebaga, J. M. Auziase a J. M. Benoita. Byli to právě především antimarxističtí strukturalisté, kteří provedli přechod od skutečně vědeckých tezí vytyčených strukturalismem v konkrétních vědách k všeobecně sociologickým a filosofickým spekulacím.

Ze souvislosti je tedy zřejmé, že Greckij považuje konkrétní vědecký strukturalismus uplatněný v konkrétních vědách za podnětný a vědecky plodný. To se zvláště týká lingvistiky, jejíž postupy a výsledky jsou do určité míry autorovi recenzované práce sympatické.

Greckij upozorňuje správně na různorodé používání pojmu struktura, na významovou nejednotnost. Podstatu strukturalistického pojetí struktury vidí ve zdůraznění primátů vztahů nad prvky v systému. Struktura je v tomto pojetí vztahů mezi elementy systému, vyčleněná v čisté podobě a na takové úrovni abstrakce, že umožňuje abstrahovat od kvalitativní specifiky elementů. Jsou to v podstatě skryté hluboké vztahy, které nezávisí na elementech, nýbrž je určují, a elementy přitom vystupují jako průsečíky v síti vztahů. Takto vyčleněná struktura není jednoduchou stálou kostrou, vtěluje se naopak do souhrnu variant, které se přeměňují jedna v druhou podle určitých